

E-LOGOS/2001

ISSN 1121-0442

EXCELENTNÍ STUDENTSKÉ PRÁCE

Absolutní pravda a relativismus

ve společenských hodnotách

Miroslav Karlíček

Úvod

Fenomén absolutní pravdy se v lidských dějinách vyskytuje od nepaměti. Později, s empirickým poznáním světa, se objevuje relativismus. Obě filosofie formují životní hodnoty lidí a podle toho, která v dané společnosti a době převládá, i mentalitu celé společnosti. **Filosofie absolutní pravdy** (jak ji chápu v tomto eseji) předpokládá existenci ideální a jedinečné hierarchie lidských hodnot a zákonů (např. nějakého “desatera”), která musí být vlastní každému, kdo chce správně žít. Tak předjímá chování člověka a odlišný způsob orientace jedince ve světě považuje za

chybný. **Relativismus** boří ideál jedině “dobré” hodnotové hierarchie a jediného správného chování člověka. Každý jedinec volí, jakou životní cestu a chování považuje za správnou.

V tomto eseji bych rád rozebral **individuální a společenské důsledky** v situaci, kdy se v societě prosazuje jedna nebo druhá filosofie. Pokusím se dále o vymezení ideální varianty (kombinace daných filosofických náhledů) pro současnou dobu.

Ze zkoumané oblasti bych na tomto místě rád vyloučil problematiku víry v Boha (absolutno). Myslím, že rozpor mezi filosofií absolutní pravdy a relativismem, tuto oblast nedosahuje. Tato oblast totiž nikdy nebyla empiricky (vědecky) poznána, a proto ani filosofie relativismu existenci Boha nevyklučuje. Náboženství jsou zde tedy analyzována jen z hlediska etických zásad a je abstrahováno od “čisté víry”. Tím se tento esej omezuje na dimenzi společenských hodnot a zákonů, které ovlivňují jedince i společnost jako celek.

Pravda je krásná a trvalá věc

Platón z Athén

Jediný absolutní princip: všechno je relativní

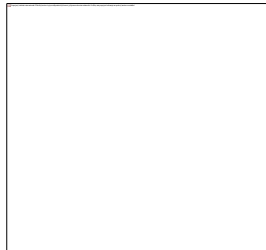
A. Comte

V Mariánských Lázních 4.11.2000

Filosofie absolutní pravdy, filosofie relativismu a ideální kombinace pro současnost

Filosofie absolutní pravdy má podle mého názoru blíže k animální podstatě. Vrány uklovou bílého (tedy specifického) jedince. Jediným “správným” jedincem je tedy černý. Tím je zajištěno, že hejno (rod) zůstává celistvé. V této kompaktnosti je ukryta síla, která umožní rodu přežít. Kdyby rod toleroval odlišnosti, ohrozil by svou existenci.

Tato filosofická báze je myslím vlastní celé řadě "rozvojových zemí". Je dobře patrná např. v současném Rusku nebo Číně. Omezování svobody a individualismu brání rozpadu těchto mocností. Se zánikem Sovětského bloku došlo v Rusku k výraznému a společensky neakceptovanému uvolnění jedince a ke vzniku anarchie – hrozby destrukce státu a celé společnosti. S novou vládní garniturou a omezením svobody se vrací do této země pořádek.



S rozvojem společnosti člověk vědecky poznává svět. Tak vzniká postupně **relativismus**. Je vhodné poznamenat, že vývoj od filosofie absolutní pravdy k relativismu je přirozenou evolucí a jakékoliv pokusy mu bránit by byly bezpředmětné, nesmyslné a nezdravé.

Relativismus je živěn rozpory v absolutní pravdě. Proč Číňané jedí psi a kočičí maso a v Evropě je ten samý čin společenským zločinem? Je důvodem této sociální kriminalizace lidskost nebo jen prostý fakt nevhodnosti masa těchto živočichů? Proč by tatáž humanita neplatila pro prasata nebo skot? Stejně otázky směřují i k jednotlivým náboženstvím. Ta mají totiž odlišné etické zákony ("desatera"). Proč by kodex chování jednoho náboženského směru měl být správnější než ten, jiných kultur? Rozporů je mnoho a odpověď jednoduchá - relativita.

Správnost hodnotové hierarchie té které společnosti je podle rozumového (empirického) poznání subjektivní a relativní. Tato zjištění vedou ve svém důsledku ke dvěma významným fenoménům – *toleranci* a *individualismu*. Dochází k rozpadu absolutních hodnot a zákonů společnosti. Tato tendence vede ovšem na druhé straně k *oslabení* společnosti, protože ta ztrácí svou kompaktnost. Společnost začíná být navíc tolerantní také k okolí, které ji může ohrožovat. Druhým nepříznivým momentem je vytvoření živné půdy pro *utilitarismus*. Ten hubí veškeré společenské ideály a akcentuje užitek jedince na úkor společnosti. Současně sílí odcizení jedince. V tomto okamžiku se společnost rozkládá a je pohlcena okolím.

Snad nejdůležitějším "produktem" relativismu je **tolerance**. Ta je filosofii absolutní pravdy cizí. Tolerance je ovšem podle mého názoru nezbytná pro kvalitní život jedince ve společnosti i pro život člověka jako lidského rodu. V době existence globálních problémů je totiž fatální podmínkou lidské existence. Bez tolerance není kompromisu a bez kompromisu není řešení. Světová náboženství, která jsou baštou filosofie absolutní pravdy, k řešení globálních problémů rozhodně nepřispívají. To je patrné mimo jiné např. na globálním problému přelidnění. Také život jedince, který v době individualismu musí následovat pevně danou hierarchii životních zákonů, je doprovázena sebedestrukční frustrací.

I tolerance má ovšem svá rizika – tolerantní společnost je snadnou kořistí primitivního okolí. Jak je tedy možné ve společnosti posílit toleranci a vyhnout se zmíněnému nebezpečí? **Vzděláním** šířením mezi masu uvnitř společnosti a do vnějšího prostředí. Domnívám se, že hlavní význam pro schopnost tolerance mají vědy jako psychologie, kulturologie, historie a filosofie. Touto

cestou člověk pochopí souvislost mezi lidskými potřebami a hodnotami, pochopí odlišné vidění světa jinými kulturami a pozná zákonitosti lidského vývoje. Takový jedinec je schopen rozumět chování jiných lidí, i když s ním vnitřně nesouhlasí. Např. majetkuchtivost je v naší společnosti chápána jako společensky nevhodná vlastnost. Z teorie relativismu ovšem vyplývá, že není v podstatě odlišná od potřeby sociálního uznání, společenského exhibicionismu či potřeby úspěchu. Přesto, že je majetkuchtivost v naší společnosti neuznávána, měla by být na tomto základě chápána. Tak je možné mít své ideály a chápat ostatní s ideály či hodnotami odlišnými.

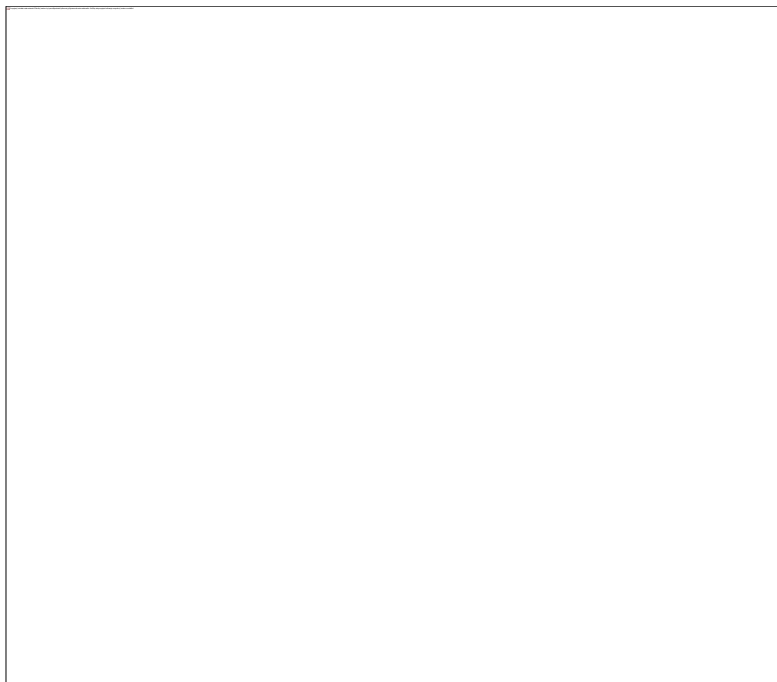
Také **individualismus** má ale svou stinnou stránku. Vede ke ztrátě sociálního kontaktu jedince. Člověk má potřebu kontaktu s okolím (je tvorem společenským) a individualistickým vývojem se odcizuje společnosti (upadá význam rodiny, komunit apod.). Problém ztráty společenského kontaktu (**odcizení**) je doprovázen ztrátou komunikačních dovedností a tak vzniká začarovaný kruh. Je zřejmé, že tento obtížně řešitelný jev, se rozšířil po celé západní civilizaci. Považuji ho za nejvážnější symptom současné krize Západu. Tato problematika se ovšem vzdaluje analyzovanému tématu a vyžadovala by samostatný esej. Proto se jí dále nebudu věnovat.¹

Dalším vážným rizikem je vznik **utilitarismu** (užitkářství). Ten vede k degradaci společnosti a jejímu postupnému rozkladu. Člověk se stává egoistou, který ignoruje zájmy svého okolí. Důsledkem je logicky osamělost tohoto jedince a frustrace. Myslím, že nejúčinnější obrana jak proti utilitarismu tak proti v předchozím odstavci zmíněnému odcizení je podpora **ideálů** ve společnosti. Společenskými ideály v evropském kontextu mohou být např. ideál rodiny, přátelství, solidarity, dobře odvedené práce, odvahy apod. Konkrétní představu o prosazování těchto ideálů nemám. Je ovšem zřejmé, že pouze celospolečensky akceptované ideály se mohou stát bariérou proti užitkářství. Na bázi zmíněných ideálů mohou vykvétat komunity (sociální struktury - např. rodiny), které "odplavují" prázdnotu a odcizení lidí. Zde bych opět zdůraznil význam psychologů pro společnost. Ti by měli již na základním stupni vzdělání učit děti sociálním dovednostem, aby vznik těchto komunit byl podpořen. Ideály, kterými se zde zabývám, ovšem nejsou již absolutní, protože jinak by "pohřbily" toleranci.²

Historickým příkladem zmíněné teorie, která sleduje vývoj filosofického myšlení od absolutní pravdy k relativismu skrze toleranci, individualismus a utilitarismus, je rozpad antické říše. Směšování naprosto odlišných a protikladných filosofii vedlo nutně k relativismu v myšlení lidí. Ztráta ideálů, tedy utilitarismus v podobě např. egoistických bojů o moc, Římské impérium oslabilo. Silné a hodnotově jednotné barbarské kmeny si tak snadno říši podmanily. Tehdy na zničených základech starého světa bylo třeba nového začátku. Ten se zrodil v podobě absolutní pravdy – křesťanské etiky.

Jsem přesvědčený, že existuje analogie mezi stavem helénistické antiky a stavem současného Západu. Západní země jsou materiálně nejvyspělejší na světě a svět také rozhodujícím způsobem ovlivňují. Západní kultura je také jako jediná nadnárodní kultura za vrcholem své existence (za který je považována doba renesance), ve fázi krize. Výrazný individualismus, tolerance, utilitarismus (především v USA), krize rodiny a společnosti jsou myslím podstatnými charakteristikami naší kultury. To byli rovněž parametry rozvinuté Římské říše. Imigrace pracovních sil z rozvojových zemí, stárnutí a vymírání západního obyvatelstva – možný potenciál pohlcení Západu okolím. Přes jistou podobnost vývoje starověké Římské říše a současného Západu samozřejmě k tragickému konci západní civilizace dojít nemusí. Myslím, že je ovšem zapotřebí podniknout jisté kroky, protože přirozený vývoj by fatální důsledky mít mohl. Tyto

kroky by mohly podle mého názoru vést k **ideální kombinaci filosofie absolutní pravdy a relativismu.**



Římské impérium v 5. století po Kristu

Ideální kombinací by mohla myslím být **společnost pragmatická (cháající relativní podstatu světa), která si uchovává své ideály.** Cestu k takové společnosti vidím především v široké podpoře všeobecného vzdělání světové populace a v podpoře společenských ideálů, které nejsou prezentovány dogmaticky (absolutně). Filosofie absolutní pravdy je myslím pro vyspělou společnost nepřijatelná, protože potlačuje jedince a je intolerantní. Tak jedince frustruje a na celospolečenské dimenzi ohrožuje skrze mezikulturní nebo mezinárodní konflikty, neřešené globální problémy, války. Relativismus předchozími nedostatky netrpí, ale hrozí oslabením společnosti, odcizením a utilitarismem. Podpora vzdělání a ideálů těmto negativům může myslím poměrně účinně bránit. Pragmatická společnost s ideály tak představuje harmonii mezi rozumem (empirií) a vírou (v ideály). Západ tak může zabránit hrozícímu negativnímu vývoji, překonat svou krizi a dosáhnout nových netušených horizontů.

Poznámky:

¹ Americký politolog R. D. Putnam v souvislosti s tímto tématem píše o "kolapsu americké společnosti". V posledních letech podle jeho názoru mnohem méně lidí chodí v USA do kostela, k volbám, méně se účastní na dobrovolných aktivitách, poklesl význam ženských i mužských klubů, Červeného kříže a obdobných organizací, rodiny apod.

² Ideály myslím postrádá i dnešní česká společnost, která se po revoluci musela zaměřit na materiální stránku vývoje, aby dohnala zpoždění v této oblasti. Materialismus byl doprovázen vlnou utilitarismu a odcizení. Tolerance na druhé straně Čechům podle mého názoru cizí není.